

КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми Сьогодні доводиться констатувати, що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники володіють слабкою матеріально-технічною базою. Для галузі притаманні низькі темпи структурно-технологічної модернізації, оновлення основних фондів та відновлення природньо-ресурсного потенціалу. В свою чергу, розвиток підприємств галузі та зростання конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, в цілому, значною мірою залежать від обсягів та доступності до кредитних коштів. У процесі своєї господарської діяльності сільськогосподарське підприємство відчуває гостру потребу та хронічний брак коштів у джерелах фінансування. Але такі несприятливі умови економічного відтворення суттєво знижують попит на кредитні ресурси. Відтак, ще актуальнішим для сільськогосподарського виробництва стає необхідність послідовного системного застосування механізму раціонального використання бюджетних, запозичених та власних ресурсів.

Ефективна діяльність підприємств агросфери в сучасних умовах економічної кризи не може функціонувати без належним чином розвиненої й чітко сформованої системи кредитного обслуговування, де однією з найбільш потужних ланок системи кредитного обслуговування агросфери мають бути банки. Але останні не зацікавлені в кредитуванні високо ризикових підприємств зі строком оборотності кредиту більше двох років. Позичальники, особливо дрібні товаровиробники, не мають вільного доступу до кредитних ресурсів в силу їхньої високої вартості, відсутністю прийнятного предмету застави, недостатньою фінансовою грамотністю, фінансовою нестабільністю.

Недосконалість механізмів кредитного забезпечення сільськогосподарського виробництва є однією з головних проблем і чинників гальмування розвитку підприємств галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження кредитного забезпечення підприємств, зокрема аграрних, займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Й. Малік, П. Т. Саблук, О. М. Онищенко, В. М. Алексійчук, О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненко, О. О. Непочатенко, С. М. Колотуха, В. Хойер, Й. Шумпетер, Д. Юм та інші. У їхніх наукових працях знайшли відображення основні аспекти вирішення проблеми удосконалення елементів механізму кредитного забезпечення аграрних підприємств. Разом із тим, як було вже зазначено вище, окремі особливості й тенденції розвитку кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств (попри значну кількість напрацювань) залишаються недостатньо вивченими, а тому потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Проаналізувати стан кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств протягом останніх років. Здійснити оцінку кредитної ситуації, що склалася у галузі. Визначити стан, тенденції та виділити особливості кредитного забезпечення банками підприємств аграрного сектора. Зазначене зумовлює актуальність наукової публікації, її мету та завдання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розвитку підприємства агросфери не втрачають свого стратегічно важливого значення для України, тому що продовжують залишатися однією з базових виробничих галузей економіки країни. Формування адекватного механізму кредитного забезпечення аграрного сектору є базовою передумовою продовження розвитку, модернізації суб'єктів сільського господарства, а стабілізація їхнього фінансово-економічного стану значною мірою залежить від успішного вирішення визначеної проблеми.

Дані таблиці 1 дозволяють зробити загальні висновки про існуючу залежність підприємств агросфери від запозичених фінансових ресурсів.

Таблиця 1

**Динаміка основних показників кредитного забезпечення
сільськогосподарського виробництва України у 2010-2016 рр.**

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Залучено банківських кредитів с/г підприємствами, млрд. грн.	16,8	18,2	5,4	9,6	12,5	13,5	11,4
Валова продукція с/г (у порівняльних цінах), млрд. грн.	88,8	104,0	102,1	100,5	118,1	123,6	127,9
Питома вага обсягів кредитів у вартості валової продукції с/г, %	18,8	17,5	5,2	9,5	10,5	10,9	8,9

За даними таблиці 1 можна зробити висновок, що процес кредитного забезпечення сільгоспвиробників в Україні не набув стабільної тенденції і має циклічний характер. Кредитним закладам країни необхідно відпрацювати єдиний критерій визначення обсягів кредитування аграрної галузі. Немає одностайної думки щодо оптимального обсягу залучених кредитних ресурсів, їх частки в обсязі валової продукції сільського господарства. Обсяг кредитів, залучених сільгосппідприємствами, не повинен перевищувати 40% обсягу валової продукції сільського господарства. Перевищення цієї граничної межі може призвести до порушення циклу процесу відтворення [3].

Зважаючи на специфіку функціонування аграрного сектору, у більшості країн світу на державному рівні приймаються спеціальні програми розвитку та підтримки суб'єктів галузі. Не останнє місце при цьому займають і умови

кредитних відносин сільгоспвиробників з банківськими установами. Так, наприклад, в таких західноєвропейських країнах як: Великобританія, Німеччина та Франція частка банківського кредиту в формуванні основного капіталу агропідприємств становить 30-50 %. В Австрії до 40 % обсягів всіх наданих пільгових кредитів банками країни використовується на облаштування та удосконалення організаційної структури ферм, до 30 % на будівництво і реконструкцію житлових і господарських приміщень, більше 10 % – на механізацію виробництва і тільки 5 % – на сприяння реалізації продукції [4, 5]. Важливими факторами досягнення такого стану речей є, з одного боку, є підвищена увага держави до галузі, а з іншого дієвий режим пільгового кредитування. Банківських кредит є одним із основних елементів складної системи заходів підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

За результатами проведеного дослідження вітчизняними науковцями, можна констатувати, що головним елементом вітчизняної системи пільгового кредитування аграріїв є здешевлення їхньої вартості за рахунок бюджетних коштів (в середньому на 10,9 %).

Однак, по-перше, частка таких коштів відносно загального обсягу державного бюджету перебуває в межах 0,1-0,5 % [6].

А по-друге, вітчизняний механізм пільгового кредитування базується на тому, що спочатку (з моменту отримання банківської позики і, практично, до її остаточного погашення) сам позичальник несе абсолютно всі витрати з обслуговування кредиту і тільки за умови дотримання ним фінансово-кредитної дисципліни та відповідності критеріям проходження відповідної процедури відбору він може розраховувати на згадану компенсацію. Тобто, первинно на характер та стан встановлення і реалізації кредитних відносин між банком і позичальником фактор вартості позики не впливає.

Для прикладу розглянемо обсяги залучення кредитних ресурсів на загальних і пільгових умовах в окремі роки дослідження.

В перше десятиліття діяльності пільговий режим кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств засвідчив вагомі позитивні результати. Обсяги одержаних пільгових кредитів з кожним роком зростали.

Результати вивчення стану виконання урядової програми за 2000-2014 роки (на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України) дає підстави констатувати, що обсяги пільгового режиму кредитування підприємств агросфери у 2008 році зросли майже у 19 разів в порівнянні з 2000 роком.

У 2008 році спостерігається найбільше зростання пільгового режиму кредитування. У 2011 році банками України було надано 12,5 млрд. грн. кредитів аграрним підприємствам, а з них 6,5 млрд. грн. належало до схеми часткової компенсації.

Недостатнє кредитне забезпечення підприємств агросфери кредитними коштами є незадовільним ще й у зв'язку з тими умовами, на яких банківські установи надають кредитні кошти. Однією з основних таких умов є вартість кредитних ресурсів.

Результати аналізу розміру відсоткових ставок за банківськими кредитами сільськогосподарським підприємствам представлені в таблиця 2.

За даними таблиці можна стверджувати, що сучасний етап розвитку кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з банками визначається та характеризується тенденцією до зростання вартості кредиту. Особливе удорожчання кредитів спостерігається у 2009 році – і це тільки за даними про рівень номінальних процентних ставок (не беручи до уваги різного роду додаткові платежі за кредитами).

Слід зазначити, що сподіване падіння ставок за кредитами банків відбулося у 2012 році (23%) в порівнянні з 2010 роком (25%). Найнижчим розмір відшкодування відсоткових ставок з державного бюджету був у 2007 році і становив 9%, у 2010-2011 роках не змінювався і становив 15,5%.

Таблиця 2

**Рівень відсоткових ставок банків України за кредити надані
сільськогосподарським підприємствам у національній валюті**

Період	Середня процентна ставка комерційних банків за надані кредити, %	Розмір компенсації процентних ставок з держбюджету України, %
2001	56	
2002	35	14
2003	27	10
2004	21	12
2005	17	10
2006	18	10
2007	20	10
2008	18	9
2009	24	12
2010	27	15,37
2011	25	15,5
2012	24	15,25
2013	19	15,5
2014	23	16

*Складено на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

З метою удосконалення механізму пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників за участі банків та надання йому більш дієвого змісту в Україні варто врахувати також наступні характерні особливості практики країн Західної Європи та Північної Америки. При цьому основним принципом реалізації механізму залишається часткова компенсація відсоткової ставки фінансово-кредитних установ.

Досвід Франції передбачає застосування диференційованої фіксованої (законодавчо закріпленої) пільгової ставки. В свою чергу, ставки банків впливають лише на обсяг бюджетної компенсації. Зокрема, для фермерів передбачено шість видів пільгових кредитів, за якими рівень відсоткової ставки

коливається в межах 3,5-8,5 %, а державні кошти для компенсації розподіляються не між банками, а між адміністративно-територіальними одиницями (департаментами), які наділені правом проведення відбору банків-кредиторів на конкурсній основі.

Форма організації пільгового механізму, яка передбачає фіксацію як рівня пільгової ставки, так і обсягу бюджетної компенсації застосовується в Німеччині. Пільги часто надаються в рамках реалізації цільових програм, що відповідають відповідним пріоритетам державної політики в галузі. В деяких країнах при цьому законодавчо визначені стандарти обсягів забезпечення кредитів. У Великобританії банки при кредитуванні надають перевагу тільки фермерам у чийй власності знаходиться не менше половини фермерського господарства. В США розмір позики не може перевищувати 85 % ринкової вартості заставного майна фермера-позичальника.

Також елементом кредитного механізму забезпечення додатковими грошовими коштами сільськогосподарських товаровиробників на пільгових умовах варто розглядати програми гарантованих кредитів. Роль держави при цьому може полягати як в наданні додаткових безкоштовних гарантій (первинно, без витрат бюджетних коштів) так і в організації кредитного процесу із залученням спеціалізованих кредитних установ (наприклад, кооперативних іпотечних чи державного земельного банків).

Іпотечні банки можуть формувати кредитні ресурси шляхом продажу іпотечних облігацій чи закладних. При проведенні таких операцій вони заручаються підтримкою держави (наприклад, державної іпотечної установи). Показовим є приклад Данії, де біля 75 % зобов'язань агрогосподарств сформовані за рахунок довгострокових, забезпечених іпотекою кредитів [7, 8].

В 2012 році змінами до діючого банківського законодавства в Україні було передбачено створення Державного земельного банку, який мав би стати універсальною фінансовою установою, яка працюватиме з усіма формами агропідприємств, використовуватиме різноманітні види застави за кредитами та забезпечить здешевлення вартості кредитних ресурсів для селян. Окрім того,

банк мав активно співпрацювати з банками другого рівня щодо рефінансування, надання та отримання гарантій, а також брати на себе частину ризиків, пов'язаних з кредитуванням аграріїв.

Одним з основних завдань такого банку має бути пільгове кредитування сільськогосподарських товаровиробників (на рівні 8-9 % річних) під заставу землі для власників, або під заставу права оренди, якщо земля в оренді. Досвід країн світу підтверджує необхідність функціонування на ринку земель державного банку, який до того ж зможе виконувати функції регулятора ринку та розпорядника державних сільськогосподарських земель.

Висновки.

Безперечно, кредитне забезпечення – це ключовий аспект співробітництва банків та сільськогосподарських підприємств, але перспективним лідером буде той, хто пропонуватиме підприємствам агросфери комплексне стратегічне партнерство.

Загалом сучасний стан кредитного забезпечення сільського господарства залишається на незадовільному рівні. Потреба агропідприємств у кредитах зростає, проте постійно зменшуються розміри залучення кредитних ресурсів, зростають відсоткові ставки на кредити. Така ситуація не може забезпечити ефективне функціонування та стабільний розвиток аграрних підприємств. Тому, на перспективу, банківська система повинна виробити пріоритетні умови для доступності кредитних ресурсів підприємствам агросфери. Удосконалення кредитного забезпечення аграрних виробників має важливе значення для функціонування економіки, адже здійснює вплив на макроекономічну ситуацію, поліпшує соціальний розвиток села.

Особливий інтерес в рамках удосконалення вітчизняної практики пільгового банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників викликають види кредитів, критерії відбору позичальників, об'єкти кредитування та вимоги щодо забезпечення, а також порядок та умови встановлення пільгових відсоткових ставок за банківськими кредитами.

Бібліографічний список

1. Даниленко А. І. Посилення державних підойм ефективного використання фінансових ресурсів / Даниленко А. І. // Фінанси України. – 2017. – № 3. – С.86-95.
2. Дмитриев И. В. Институциональные и организационные особенности кредитования сельскохозяйственных предприятий в зарубежной практике / Дмитриев И. В. // Банковские услуги. – 2011. – № 1. – С. 29-39.
3. Колотуха С. М. Проблеми та перспективи банківського кредитування аграрної галузі регіону / С. М. Колотуха, І. Ф. Коваленко, І. П. Борецько // Банківська справа. – 2009. – № 5. – С.155-165.
4. Коробейников М. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства и ее позитивное использование в условиях современной России / Коробейников М. // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2001. – № 4. – С. 84-92.
5. Кузьмин И. Финансово-кредитное обеспечение сельского хозяйства в развитых странах / Кузьмин И. // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2011. – № 1. – С. 112-121.
6. Матеріали офіційного сайту Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.
7. Назар М.В. Альтернативні моделі кредитування сільськогосподарських підприємств / М.В. Куліш // Регіональна економіка. – 2016. – № 4. – С.83-89.
8. Непочатенко О. О. Кредитне забезпечення поточної діяльності сільськогосподарських підприємств / О. О. Непочатенко // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 91-97.
9. Олійник О. Аналіз ринку кредитних послуг / О. Олійник // Агробізнес сьогодні. – 2011. – № 18 (217). – С. 50.
10. Скрипник А. Інформаційна складова підвищення ефективності кредитування аграрного сектору / Андрій Скрипник, Олексій Ткаченко // Вісник НБУ. – 2011. – № 11. – С. 32-38.